

Bodimo ponosni na naše »vesmeštre«

Beseda vesmešter se uporablja v vzhodni Prlekiji in tudi v Medžimurju, označuje pa ročnega spretnega, ki si pri hiši vse popravi sam, loti pa se tudi kakšne izvirne stvaritve. V takšni luči so prikazani tudi poznavalci iz rojstnega kraja in tudi sam sem tako videl očeta Antona Topolovca – Tuneka in še nekaj njegovih vesmeštrskih kolegov in prijateljev pri Sv. Bolfenku na Kogu, ki pa so že pokojni; zato sem se odločil napisati nekaj o njih.

Spomin mi seže v čas, ko smo se znašli pod nemško oblastjo. Teta Julika z Malega Koga je očetu prinesla popraviti veliko stensko uro »kukavico«. V omenjenem času so se takšne stenske ure s Tirolske množično prodajale tudi pri nas in podarjale za darila, lahko bi rekli, da so prihajale v modo. Na Tirolskem sodi izdelovanje teh ur še danes med izdelke domače obrti. Značilno zanje je, da so to ure na dve uteži – bata, eden poganja mehanizem ure, drugi bat pa kukavico. Takšne ure imajo velika lesena ohišja z večjo prednjo ploščo s številčnico z arabskimi ali rimskimi številkami. Plošča iz lesa je običajno umetniško izrezljana v stilu rokokoja. Na plošči je še majhno okence, skozi katero se namesto bitja ure ob vsaki polni uri ali vsake četrte ure oglašča kukavica.

»Vesmešter« Tunek je hitro ugotovil, da ima ura preluknjan meh za piščal, verjetno ga je pregrizla miš. Ob odhodu mu je Julika šegavo rekla: »Tunek, ti si »vesmeštr« in mi boš kukavico zrihtak! Oče je še malo pojarmal, kje bo dobil mehko kozje usnje za novi meh. Iz zagate ga je rešil sosed Slavko, ki je kot izučeni tapetnik in priznani cerkveni organist obvladal tudi harmoniko. Kot »sotlar« in harmonikar je bil pravi človek, da je očetu priskrbel potreben kos mehkega kozjega usnja za izdelavo novega meha za kukavico.



Fotoportret očeta na pravkar izdelanem stolu l. 1939.³

Tunek, kot so mu rekli, je bil v pravem pomenu besede mojster za vse. Znal je fotografirati, in to že leta 1936; takrat so nekateri pri Sv. Bolfenku že govorili, da si Tunek dela tudi »peneze«. Zaradi teh govoric in obtožb sta se nekega dne pri njem oglasila dva »šandarja«. Do »premetačine« ni prišlo, saj sta »šandarja« ugotovila, da to ni možno. Oče je tudi sam razvijal fotografske plošče in delal slike. Da je to bilo že tistega davnega leta, potrjuje slika, ko so me avgusta 1937 pripravili za krst. Kot »vesmešter« si je za lastne potrebe izdeloval hrastove sode, lesene kadi in »tünke« za »zabel«. Nekajkrat pa sem mu moral kot šolar na dvorišču za uzdo držati našo krotko kobilo Liso, da jo je na novo podkoval. Če so podkve bile nove, jih je ožarjal v kuhinjskem štedilniku, ko se je kuhalo. Kot čebelar si je sam že od mladih nog izdeloval tudi panje, s katerimi je nadomeščal staromodne slamnate ulje – košnice. Vsako zimo si je iz lipovine ali topolovine izdelal štiri čebelje panje.

¹ Rajko Topolovec, upokojeni dipl. ing. org., Abramičeva 14, 2250 Ptuj.

² Rajko Topolovec: Podaljšan partizanstvo, Ptuj 2014, Slavko Žganec str. 223–228.

³ Rajko Topolovec: »Věsměštěr«, Ptuj 2017, str. 26.



Moje delo pri izdelavi čebeljih panjev.⁴

Predvojni čebelnjak so mu med vojno vihro Bolgari požgali. To je težko prebolel in po obnovi požgane domačije si je postavil tudi nov čebelnjak. V povojnem čebelnjaku je konec petdesetih let prejšnjega stoletja dosegel svoj čebelji rekord – 53 čebeljih družin – in temu primerno pridelavo medu.



Atekov predvojni čebelnjak.⁵

Njegov tip čebeljega panja se je razlikoval od splošno znanega AŽ panja, in sicer v tem, da so se satnice vanj vlagale vzporedno s prednjo steno panja, v AŽ panje pa pravokotno na prvo steno. Spomnim se počitnic, ko sem moral očetu pomagati pri »šlajdranju« – jemanju medu. V čebelnjak so prihajali njegovi čebelarški prijatelji, ki so imeli AŽ panje, in v razpravljanju, kateri čebelji panj je boljši, je vsak seveda svojega konja hvalil.

Spomnim se tudi, kako si je atek delal vetrno elektrarno. Že takrat, kot tudi danes, je bilo to nekaj posebnega za vas in tudi za mesto.⁶ Mislim, da je očeta h gradnji vetrne elektrarne gnal dinamo – generator, katerega je po vojni demontiral iz zadetega nemškega tanka. Leta 1948 na Kogu še ni bile elektrike, dobili smo jo l. 1952. V knjigi Věsměštěr, iz katere povzemam podatke, opisujem tehnične zanesenjake pri Sv. Bolfenka na Kogu in druge izumitelje po Sloveniji in v svetu. Knjigo sem pisal tri leta. Težava je bila s pričevalci, saj so nekdanji mojstri že umrli. Še težje pa je bilo s fotografijami, saj se takrat še ni toliko fotografiralo. Klic po ohranitvi kulturne dediščine in zgodovinskega spomina na tovrstno kulturno dediščino pa je bil močan. Ne pozabimo, da je tehnična izobrazba del obče izobrazbe in tudi obče kulture, česar pa se mnogi, ki se imajo za kulturnike, ne zavedajo.

Poleg živečih in tudi že umrlih izumiteljev iz mojega rojstnega kraja, kakor tudi znancev in tovrstnih prijateljev iz Slovenije in od drugod, sem v omenjeno knjigo vključil tudi lastno monografijo z izumiteljskega področja. Predvsem obujam spomine na že pozabljene kogovske vesmeštre, ki sem jih pobljže spoznal kot kratkohlačnik iz »znatiželjnosti« in tudi preko očeta, saj se je z njimi posvetoval, ko česa ni znal ali ni mogel sam izdelati. Od omenjenih živita še dva, gospod Viktor Munda⁷ poznavalec razvoja kmetijske tehnike pri Sv. Bolfenku in zbiratelj

⁴ Rajko Topolovec: »Věsměštěr«, Ptuj 2017.

⁵ Rajko Topolovec: Prav tam.

⁶ Tudi sam imam na dvorišču ob hiši dve unikatni vetrni elektrarni in na balkonu še sončno elektrarno.

Vse tri skupaj mi grejejo sanitarno vodo.

⁷ Rajko Topolovec: »Věsměštěr«, Ptuj 2017, str. 108–115.

tovrstne tehnične dediščine, kakor tudi izumitelj prototipnega stroja za izdelavo zidne opeke na traktorski pogon. Drugi še živeči ustvarjalec iz »stare garde« na Kogu pa je gospod Jožko Hlebec,⁸ ki je spreten in domiselni rokodellec, tudi restavrator starih vinskih sodov in domači mojster naivne umetnosti. Njegov dom ob idilični vinski cesti skozi Vodranski Vrh proti Sv. Bolfenku je skoraj »kogovska galerija naivne umetnosti«. Ob tej vinski cesti skozi Vodranski Vrh živi tudi ustanovitelj kluba staromodnih traktorjev »Steyr klub Kog« gospod Milan Kolarič, ki mu že vrsto let tudi predseduje.⁹ Društvo za zaščito dediščine – nekdanje kmetijske mehanizacije – je aktivno in v porastu tako po članstvu, kot tudi po številu starodobnikov. Je edino specializirano društvo staromodnih traktorjev z znamko Steyr. Leta 2014 so na Vitanu izpeljali državno prvenstvo v oranju s staromodnimi traktorji; kot rojak sem bil ponosen tudi, ko sem na lanskoletnem Radgonskem sejmu zagledal kolono starodobnih traktorjev Steyr iz rojstnega kraja, ki je zapeljala na glavno prizorišče sejma.



Reklamna prikolnica kluba Steyr Kog s traktorji starodobniki pri Sv. Bolfenku.¹⁰

Med tovrstnega ustvarjalca in tudi restavratorja staromodnih traktorjev smemo šteti še gospoda Franca Kutnjaka z Gomile.¹¹ Njegov izum v prototipni izvedbe je »samohodna platforma za obiranje sadja«, ki jo avtor imenuje »samohodka«. Bil sem prijetno presenečen, ko je avtor splezal nanjo in zagnal njen motor znamke Tomo Vinkovič ter »samohodko« postavil na prostrano dvorišče ob delavnici in hiši. Če na samohodki pogledamo le hidravliko, vidimo, koliko je bilo z njo dela. Izumitelj pa mi je ob tej priložnosti omenil in

pokazal še druge svoje izboljšave za lažje delo v vinogradu in sadovnjaku.

Pri pisanju Věsměštrov in še zlasti pri iskanju pričevalcev sem se prepričal, kako hitro se pozablja na te edinstvene ljudi pri Sv. Bolfenku na Kogu, in prav to me je vzpodbujalo, da sem se lotil tega pisanja in tudi knjige, v katero sem vključil najvidnejše kogovske izumitelje iz prejšnjega in tega stoletja.

Predvojnih vesmeštrov iz našega kraja se mladi in tudi manj mladi Kogovčani ne spomnijo oziroma o njih nič ne vedo. Škoda, da za knjigo nisem mogel dobiti več fotografij, čeravno sem jih pridobil čez 150. Nisem uspel pridobiti fotografije gospoda Štefana Vogrinca¹² s Koga, ki se ga sam še spominjam, še bolj pa se spominim njegovega svojevrstnega osebnega avtomobila na drva, ki je Štefanu dejansko služil kot osebni avtomobil in tudi kot pogonski motor za žaganje drv, mlatenje žita... Za ta opravila si je mojster Vogrinec prilagodil avtomobil tako, da ga je zadaj povišal in zamenjal eno kolo z leseno jermenico. V knjigi opisujem tudi najino večerno srečanje na cesti pred domom v Jastrebcih, ko je avtomobil ustavil, da je v generator – peč, ki je bila montirana za sedežem – naložil še nekaj manjših kosov nažaganih bukovih drv. S tem je avtomobil lažje zmogel bolfenski breg z jastrebske strani.

8 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 127–131.

9 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 119–123.

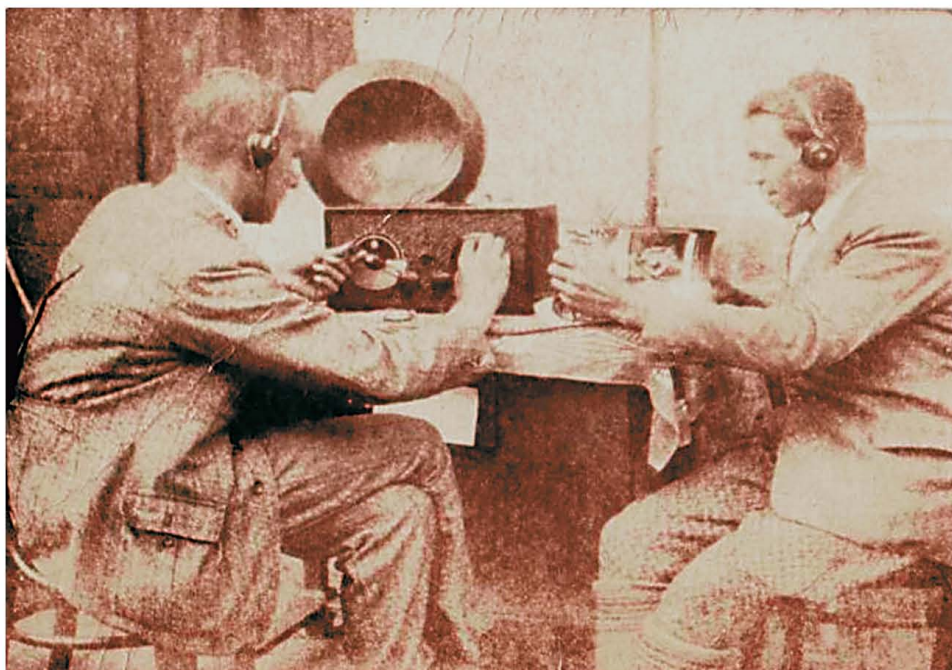
10 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 123.

11 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 124–126.

12 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 84–87.

Mundov Franček iz Vodrancev – Viktorjev oče – je na področju pogonskih motorjev za kmetijstvo pri nas oral ledino. Malokdo pa ve, da se je Franček že leta 1928 ukvarjal z radioamaterstvom. Svoj radio na baterije in slušalke je usposobil tako, da ga je hkrati lahko poslušalo več ljudi. Izdelal pa si je tudi preprost zvočnik.

Tehnično in tudi organizacijsko podkovan je bil tudi Jožko Tomažič iz Vitana, ki je v tistih časih hodil poslušat radio k Mundovim v Vodrance. Gospod Tomažič je dejansko bil »motor« vsega kulturnega in političnega delovanja pri Sv. Bolfenku na Kogu. Ustanovil je Društvo kmečkih fantov in deklet (DKFD), kakor tudi v Okraju Ptuj, v banovini pa je bil dolgoletni podpredsednik Zveze društva kmečkih fantov in deklet (GO DKFD). Leta



Franč Munda in Jožko (Joško) Tomažič pri poslušanju radia pri Mundovih v Vodrancih l. 1928.¹³

1937 je celo potoval na olimpijske igre v Berlin, kamor ga je skupaj s predsednikom GO DKFD gospodom Kronovškom povabil Hitlerjev minister za kmetijstvo. Na ta način je Jožko Tomažič k Sv. Bolfenku pripeljal najmodernejši traktor tistega časa »Normag«. To darilo je bila velika politična propaganda in tudi atrakcija daleč okrog. Traktor sicer ni bil namenjen njemu, ampak občini, pa vendar. O nadaljnji zgodovini tega traktorja in o osebnosti Jožka Tomažiča več v knjigi »Věsměštěr« in knjigi »Vse je za povedati«.

To pa še niso vsi vesmeštri iz rojstnega kraja. Z očetom sem bil večkrat pri gospodu Jakobu Žganjaru – »Fričeku«¹⁴ – v ciganiji, ki je predvsem popravljaval vinogradniške škropilnice in vanje vgrajeval originalne kroglice iz prvih komunističnih volitev, bile so na Martinovo nedeljo l. 1945. Tudi pri vaškem kovaču Škergetu¹⁵ sem bil z očetom večkrat. Ne smem pa mimo našega mlinarja v Jastrebcih gospoda Slavka Strelca,¹⁶ ki je s pridobitvijo elektrike »igral vlogo« domačega elektrika.

Kot član organizacije ASI¹⁷ (Aktivnih slovenskih izumiteljev – po domače garažnih izumiteljev) poznam več »sotrpinov« iz Slovenije, s katerimi se srečujem na izobraževanjih in razstavah ter sejmih doma in v tujini. V čast si štejem, da sem v okviru ASI dvakrat predstavljal Slovenijo na mednarodnih razstavah in sejmih v tujini, kjer sem tudi spoznal nekaj izumiteljev svetovnega slovesa. Prav tako sem ponosen, da sem kot prvi v takratni Jugoslaviji l. 1969 izdelal (ugotovitev organizacije ASI) vrtno kosilnico, s katero sem okrog hiše kosil triindvajset let. Danes je ta kosilnica restavrirana in jo z veseljem razstavim na vidno mesto na razstavah izumov ali ob drugih primernih priložnostih.

13 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 107.

14 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 89.

15 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 89.

16 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 97.

17 Rajko Topolovec: Prav tam, str. 3–12.



[Prva izdelana vrtna kosilnica v Jugoslaviji.¹⁸



[Na mednarodnem sejmu izumiteljev »Genius Evropa 2009« v Budimpešti.¹⁹

Sklepne misli

Knjiga Věsměštěr je po mojem mnenju tudi primerna kot napotek, učbenik, za zaključne razrede šol, da se maturanti lažje odločijo, kam po osnovni ali srednji šoli, saj nam tehničnih poklicev primanjkuje.

Tudi izobraženci ali tisti, ki se imajo za izobražence, največkrat ne ločijo med pojmi: ideja, izum, inovacija, inovator, izumitelj, patent...

Idej je na milijone, ki so ali niso uresničljive. Toliko je tudi tozadevnih »ideologov – filozofov«. Tudi zato idej ni mogoče patentno zaščititi – patentirati. V komunističnem režimu se je govorilo le o inovacijah in inovatorjih. A to ni slovenska beseda in je tudi napačna. Po mednarodni nomenklaturi pomeni beseda inovacija izboljšavo na nekem že obstoječem stroju, napravi, organizaciji dela itd. Slovenska beseda za inovatorja je izumitelj. Takrat se je smatralo, da so izumitelji le bogati ljudje – torej kapitalisti, ki ne sodijo v brezrazredno družbo »enakih želodcev«. Primer, da to ne drži, je nam znani veliki izumitelj Tesla, ki je umrl z enim dolarjem v žepu!

Ob koncu pa še napotek, ki nam ga je ob življenjski prelomnici, ko se odločamo za poklic, na metalurškem odseku na TSS v Ljubljani prvo uro l. 1954 na dušo položil predstojnik ing. Ernest Močnik: »Brez železa ni motike in ne traktorja in zato tudi ne dovolj kruha«. Zato mora tudi metalurg imeti spodobno plačo – nič manjšo kot doktor«. In to je takrat l. 1954 še držalo.

¹⁸ Rajko Topolovec: Prav tam, str. 197.

¹⁹ Rajko Topolovec: Prav tam, str. 303.

Povzetek

*Sestavek je prispevek k ohranitvi zgodovinskega spomina na rokodelske spretnosti iz rojstnega kraja Sv. Bolfenk na Kogn. Večina jih je že umrla, živijo le še maloštevilni, ki vedo o njih še kaj povedati. Pojavlja pa se nov rod, ki jim v našem narečju pravimo vesmešter. V članek sem vključil podatke o ljudeh iz zadnje knjige *Vesmešter*, ki je izšla na Ptujih l. 2017. Iz knjige tudi povzemam nekaj lastnih izumov in tudi misli drugih slovenskih aktivnih izumiteljev, s katerimi se srečujem v okviru združenja ASI (Aktivni slovenski izumitelji). Razčlenil in razložil sem tudi pojme, kot so ideja, izum, inovacija, inovator, izumitelj, patent... Moje geslo je: tehnična izobrazjenost je del obče kulture.*

Ključne besede: vesmešter, izumitelj, spretni rokodelc, inovator, prototip, razstave izumiteljev

Literatura

Rajko Topolovec: »Vesmešter«, Ptuj 2017, samozaložba.

Rajko Topolovec: Podaljšano partizanstvo, Ptuj 2014, samozaložba.